

Wallenbeeks Nieuwsbrief 9

GESPREK met betrekking tot ECHTE FILOSOFIE

Datum: 16 juli 2007

Deelnemers: Oudemans, Vincent Blok, Aucke Forsten, Ernest Suyver, Haedewych van Kampen

De deelnemers zijn bijeen gekomen om met elkaar te spreken over het boek *Echte Filosofie*. Maar: 'spreken over' is eigenlijk verkeerd gezegd; het boek zelf maakt duidelijk dat dat geen zin heeft. Hoe kan hier gesproken worden?

HvK: Het is moeilijk, zonet onmogelijk iets over dit boek te zeggen. Wanneer je het leest kun je alleen maar denken: "Inderdaad, zo is het. Er is geen speld tussen te krijgen".

VB: Aan de ene kant leest het gemakkelijk weg, aan de andere kant is het heel hermetisch geschreven.

O: Heidegger maakt duidelijk: als ik in de filosofie luister naar de beweringen van anderen, dan moet ik in de eerste plaats letten op de toon. Is de toon van ons gesprek geschikt voor het onderwerp dat ter sprake is? Of de ander iets discutabels zegt is secundair.

Dat houdt in dat ik niet zomaar overga tot een gesprek, een discussie of een *Auseinandersetzung*. Is de toon van de filosofie die van het onderlinge debat of gaat het in de filosofische taal om iets heel anders, namelijk de primaire niet-menselijke taal?

Heidegger zegt rond 1936: Frankrijk en Duitsland moeten komen tot een *Auseinandersetzung*: ieder blijft bij zichzelf maar er is toch een over en weer. Hier wordt zijn denken beheerst door de wederkerigheid, door de behoefte aan wederzijdse erkenning.

In Band 77, geschreven na de Tweede Wereldoorlog, komt de verhouding tussen staten weer ter sprake (in het gesprek in het krijgsgevangenenkamp). Daar zegt Heidegger: Duitsland moet niet luisteren naar wat een ander zegt. Taal is monoloog. Als ik praat moet ik zien dat ik aan die monoloog beantwoord. Taal is onmenselijk. Dat heeft hij van Novalis: "*Die Sprache kümmert sich nur um sich selbst*".

Nu kun je vragen: Wat betekent in dat verband *Auseinandersetzung*? En [hier verwijst O. naar een opmerking van Blok]: Is het niet een lieve, humane gedachte dat iedereen een eigen weg heeft en dat allen hun wegen tegen elkander laten opwegen in een onderlinge afweging?

Wat is 'eigen' wanneer je aan het nadenken bent?

Binnenkort zal mijn nieuwe boek *Omerta* verschijnen. Daarin zit een hoofdstuk getiteld *Heideggers apologie*. Daar komt een citaat van Jaspers in voor, die zegt: Heidegger is *kommunikationslos, monologisch*. En Heidegger antwoordt dan: Het zou mooi zijn als we monologisch *kunnen* zijn.

HvK: Is het zo dat Oudemans een *Auseindersetzung* heeft met de taal, en Vincent met de taal, maar Oudemans en Vincent niet met elkaar?

O: Ja. Jij bent samen met de taal...

HvK [*vult aan*]: ... maar de taal niet met jou.

Ook *Echte Filosofie* is *kommunikationslos*. Dat is wat Vincent in het begin 'het hermetische' ervan noemde.

VB: Je [=O] maakt een onderscheid tussen het werkelijke en het voorbehouden mogelijke. Maar jouw manier van schrijven loopt het risico zich te beperken tot het accepteren van de werkelijkheid. Het voorbehouden mogelijke wordt dichtgeschroefd.

O: In *Vier Seminare* spreekt Heidegger van het *Geviert* als fotografisch negatief van het *Gestell*. Dat sluit ik uit. Hoe moet je de negativiteit van dit beweerde negatief ervaren? Ik weet niet hoe je de techniek als *Heimatlosigkeit* kan ervaren.

VB: Is dat geen metafysische geste? Waar haal je het overzicht vandaan?

O: Er is geen sprake van een overzicht maar van beproeving. Die noopt tot een afweer van transcendentie ten opzichte van de alles overheersende bestaanswijze van de techniek.

HvK: Je zegt: een afweer. Het boek [EF] is afwerend, is anti.

AF: Wat bedoel je precies met 'afronding'? (blz.14)

O: De afronding houdt in dat de mogelijkheden van een taal of bestaanswijze allemaal al langs geweest zijn. Dan is het mogelijk dat er een 'als' opkomt met betrekking tot deze bestaanswijze – soms.

VB: Maar de pretentie een afronding te ervaren impliceert toch dat je een overzicht hebt? Oudemans doet uitspraken over een afronding, een horizon en daarmee houdt hij zich op in het werkelijke en verliest hij het mogelijke uit het oog.

O: In *Was ist Metaphysik?* maakt Heidegger een onderscheid tussen het *Ganze* en de totaliteit. Je kunt nooit het geheel overzien. Wél kun je toegang hebben tot het *Ganze*.

Het geheel is geen totaliteit want het wordt niet voorgesteld of vastgesteld. Het geheel tekent de toon en het ritme van je spreken, maar je kunt het nooit bespreken. Als er iemand langskomt die aantoont dat mijn toon loos of vals is, dan ben ik weg.

Wat ik zeg is in zekere zin Popperiaans. Ik zeg: overal is de toon en het ritme van de techniek. Als jij dat totalitair vindt en een andere mogelijkheid ziet, geef die dan in concreto aan; ik laat me graag weerleggen.

VB: Jouw spreken is getekend door een zucht tot eenheid van *Sein und Denken*.

O: Heidegger zegt: er is een grondstemming van de angst. Nu zeg ik: niemand heeft daar last van.

Dan kun jij antwoorden: Dat is totalitair. Misschien woont er hier in Leermens wel iemand die last heeft van de *Grundstimmung* van de *Angst*, wie zal het zeggen? Laat hij langskomen.

De bewering van Heidegger is dat hij niet totalitair praat. Er is een verschil tussen *Ganzes* en *totum*. We hebben geen toegang tot het *totum*. Er zijn wel stemmingen die iets duidelijk maken van een *Ganzes*.

Zie blz.7 van WiM: *So sicher wir nie das Ganze des Seienden an sich absolut erfassen, so gewiss finden wir uns doch inmitten des irgendwie im Ganzen enthüllten Seienden gestellt. Am Ende besteht ein wesenhafter Unterschied zwischen dem Erfassen des Ganzen des Seienden an sich und dem Sichbefinden inmitten des Seienden im Ganzen. Jenes ist grundsätzlich unmöglich. Dieses geschieht ständig in unserem Dasein*".

Heidegger zou zeggen: Het totalitaire hangt aan het voorstellen. Het is onmogelijk je een geheel voor te stellen. Niettemin bevind je je altijd in een geheel.

VB: Het ging er mij om dat jij pretendeert een zodanig overzicht te hebben over het geheel dat jij kunt zeggen dat er niets buiten ligt. Daarom kwam ik met het onderscheid tussen werkelijkheid en voorbehouden mogelijkheid. Omdat je één betekenis lijkt vast te leggen en in die uitspraak aan de betekenishorizon ervan voorbij gaat. Die tendens is ook in de metafysica te zien.

O: Mijn bewering is: mij bevindend in het geheel van deze tijd zie ik zo gauw geen mogelijkheid om buiten de techniek te treden. Is dat totalitair? Ik heb geen pretentie dat ik het overzicht heb over alle mogelijke verhoudingen tot de techniek. Het enige dat ik zeg is: dit is mijn ervaring van het *im Ganzen* en laat iemand die mijn grondervaring kan vernietigen maar komen. De beproeving is tonaal. Een voorbeeld.

Awee Prins geeft een analyse van de verveling. Je ruikt iets: nee, de toon is niet afgestemd op de techniek maar maakt er deel van uit...

HvK: Iemand kan ook over *Echte Filosofie* zeggen: "Nee... nee, de toon is hamerend, aforistisch, bezwerend... Dat is toch hetzelfde?"

O: Daar zal dan een *Auseinandersetzung* beginnen.

HvK: Een *Auseinandersetzung* tussen degene die zegt 'de toon bevalt me niet' en de auteur van het boek? Daar ging het toch niet om?

O:...

HvK: De een zal zeggen: ‘de toon komt voort uit de aard van datgene wat ter sprake gebracht wordt’ en de ander zal zeggen: ‘nee, de toon is hamerend’.

O: Prins zegt in zijn boek: De hedendaagse student leert G.O.D.I.S.D.O.O.D.. Daarmee geeft hij aan: een grondstemming van het nihilisme is er niet. Dat kun je als een totalitaire uitspraak begrijpen. Er is geen zinvolle mededeling ‘god is dood’. Maar dan zeg ik: laat er dan iemand komen die in zijn toon kan beantwoorden aan datgene wat Nietzsche daar zegt.

En nu zeg ik tegen Prins met betrekking tot de verveling het zelfde.

VB: Wacht even. Het gaat er niet om dat Prins gelijk heeft of niet. Ook gaat het boek er niet over of jij gelijk hebt met je opmerking over ‘afronding’, maar als dit boek over de methode van filosofie gaat vraag ik me af: kan een filosoof zich een dergelijke totalitaire manier van spreken permitteren of getuig ik, wanneer ik zo spreek, van metafysica? Zou het niet verstandiger zijn als ik Awee Prins zou zijn om te zeggen: ‘Mij is een ervaring van het goddelijke niet gegeven. Punt.’, in plaats van ‘Het is onmogelijk...’.

O: Dat is postmodern geleuter. Ik wil niet weten hoe het *voor hem* is. Ik wil weten *hoe het is*. Ik hoef niet bang zijn om zoiets te zeggen. Als een toon vals is, laat er dan maar iemand langskomen die de juiste toon heeft. *Beproeving is tonaal* wil zeggen: het zich terugtrekken van de mogelijkheid iets te zeggen of niet.

VB: Je zegt: “woorden kunnen qua betekenis omgewend raken zonder dat ik daar iets aan kan doen”. Als ik meega met die gedachte, kan ik dan ooit nog zeggen: buiten de eenvormigheid valt niets te zoeken? Want dan leg je één betekenis vast.

O: De omwentingen vliegen niet alle kanten op. Ze gaan één kant op: de richting van de grote reductie. Andere richtingen zijn mij niet bekend. Maar als jij die mij kunt laten zien, laat ik mij met een brede grijns van oor tot oor open snijden. Dat zou ik leuk vinden.

Zoals jij nu praat, lijkt op het volgende. Stel je voor: Jezus komt terug. Kan toch? En hij komt hier langs. Maar dat is een onzinnige gedachte. Want zelfs als hij langskwam dan zouden we hem niet kunnen zien. Daar ben ik helemaal niet toe in staat. Dat soort mogelijkheden, daar koop ik niks voor. Er is maar één beweging: reductie.

VB: Er is een parallel tussen de manier waarop in de metafysica eenheid wordt verkregen en de manier waarop de grote reductie tot eenheid komt. En de manier waarop jij tot eenheid komt.

HvK: Op blz.76 zeg je: “De grote reductie is hier geen voorwerp van beschrijving. Ik volg de omslagen in de betekenis van hetzelfde”. Maar hoe kun je die nou volgen? Dat veronderstelt toch het overzicht waar Vincent het over had, het panopticum-idee. En wie is die ik?

O: Ik ben alleen maar een volger.

HvK: Je bent er toch bij inbegrepen? Je kunt toch niet zeggen: daar is een omslag en die ga ik volgen. Je kunt de omslagen toch niet overzien?

O: Nee, dat zijn we met elkaar eens. Ik heb de pretentie niet dat ik het kan overzien.

AF: Op blz.14 zeg je: “Niemand kan vandaag de dag zonder blikken of blozen beweren dat hij getroffen wordt door een filosofische ervaring”. Dat sluit aan bij wat je nu zegt. Maar daarna zeg je : Wie zegt dat hij last heeft van de ‘zijnsvraag’, die is gedrogeerd”. Is dat een assertorische bewering?

O: Nee, die houdt zichzelf voor de gek. En dan zal in een *Auseinandersetzung* moeten blijken of dat zo is of niet. Doe de test. Tik op *Google* ‘zijnsvraag’ in of ‘*question of being*’ en dan zul je zien: er komt alleen maar onzin uit. Het is een non-vraag. Maar dat is een totalitaire bewering want wie weet is er in Neder-Oeganda wel iemand met een botje door zijn neus heen die écht last heeft van de zijnsvraag.

AF: Dus kun je dit niet beweren.

O: Popper is nog niet eens tot jullie doorgedrongen! Die zegt: de wetenschap hoeft helemaal niet heel voorzichtigjes te zeggen hoe het is, nee, die maakt *bold conjectures*.

VB: Filosofie had toch niets met wetenschap te maken!

O: Evenzogoed mag ik wel *bold* zijn want anders houd ik het *Ganze* niet in de gaten. Dan verlies ik mezelf. Maar dat betekent wel dat ik zo beproefbaar als een aap ben. Tonaal.

VB: Het gaat er om of een filosoof die empirisch wil zijn zo kan praten. Het gaat er niet om of er iemand kan komen die de bewering omver kan werpen.

O: Ik mag zeggen wat ik wil, in de filosofie, zolang er maar de mogelijkheid is dat ik ongelijk heb.

HvK: Maar is *bold* zijn hetzelfde als empirisch zijn? Nee!

O: *Bold* betekent wel: het moet zo zijn dat kan blijken dat het niet zo is. De tonaliteit moet beproefd kunnen worden. Dat is ook wat er bij Heidegger gebeurt. Bijv. het onderscheid *Vorhanden - Zuhanden*. Hoe is het mogelijk dat dat onderscheid verdwijnt? Dat komt omdat het niet is afgestemd op de toon. Welke toon? Die van de techniek. Dat onderscheid is weg. Al die 70.000 boeken en artikelen die erover geschreven zijn kunnen door de shredder.

HvK: En het boek *Echte Filosofie* is afgestemd op de toon van de techniek?

O: Ja, dat is de *bold* pretentie. Of het ook *beautiful* is... dat moeten we afwachten!

VB: Als jij de pretentie hebt om bij de veranderlijkheid van de woorden te blijven dan kun je nooit uitspraken doen als ‘er is niets buiten die afronding’ etc..

O: De veranderlijkheid heeft maar één richting: reductie. Op college geef ik daar miljoenen voorbeelden van. Bijvoorbeeld: het offeren van een geit. Wij kunnen dat niet.

VB: Dit is ook een object-gebonden voorbeeld.

O: Laat maar zien dat er temidden van de grote reductie iets heel moois opbloeit: romantiek, een ufo... . Kleingeld, die zei op jouw promotie: ‘Ja maar, je hebt toch liefde en verliefd worden’ – daar ruik ik de toon van de libellosofie.

VB: Het is niet zo dat ik heimelijk zoek naar alternatieven. Ik vraag me alleen af: hoe kan ik empirisch filosoferen? Kan dat op deze manier?

Jij loopt het risico een Farizeeër te zijn. Dat is iemand die de verlossing zoekt, maar zelf de aankomst ervan verhoedt. Wat ze bij Jezus hebben gedaan. Want die hebben ze omgebracht.

O: Prima jongens...

HvK: Hoezo is Oudemans dan een Farizeeër?

O: Ik zou de mogelijkheden van het Zijn zelf tegenhouden door te zeggen dat ze er niet zijn. Is dat zo? Laten we gaan stemmen!

ES: Als je zegt dat Oudemans mogelijkheden tegenhoudt, of de deur voor een ervaring dicht doet dan moet je ook aangeven waar dat ligt.

VB: Dat heb ik ook aangegeven. Er is maar één vraag: hoe kan ik bij de veranderlijkheid van de woorden, bij de betekenis horizon blijven? Mijn eigen spreken loopt ook het risico reductief te zijn, dus ik moet heel goed letten op de status van mijn uitspraken.

O: De grote reductie is een factum. Het is iets heel feitelijks. Het had zo niet hoeven zijn.

VB: Het gaat maar één richting op, maar het had ook anders kunnen zijn?

O: Ja, als ik in de tijd van Plato had geleefd...

HvK: Pffff, wat een onzin!

O: Ik probeer dat via het woord *factum*, feitisch, *Wesenstatsache* te zeggen.

HvK: Het is feitisch maar het kan morgen anders zijn?

O: Ja! *Why not?*

HvK: Je hebt het over een afronding. Dat wil zeggen er is sprake van een beweging in een bepaalde richting. En ineens kan die richting dan anders zijn?

O: Ik kan toch ongelijk hebben! Dat is voor jullie moeilijk voorstelbaar, maar het *kan!* In de bijbel hebben ze toch het laatste oordeel aangekondigd? Stel, dat komt nu. Er komen trompetten en bazuinen...

HvK: ... een haren zak om de zon...

O: ... u moet zich verzamelen in de Amsterdam Arena, want daar vindt het laatste oordeel plaats...

HvK: Maar dat is toch van dezelfde flauwekuliteit als de uitspraak: 'morgen komt de zon misschien wel niet op'? Jij zegt toch altijd: in de praktijk is er geen enkel verschil tussen het eten van een reële en een ideële boterham met pindakaas?

O: Ja, daarom noem ik wat Blok zegt loos. Ik zie die andere mogelijkheid niet. Niettemin: het is puur feitisch.

HvK: Hoe kun jij als Oudemans nou mogelijkheden van het Zijn tegenhouden door te zeggen dat ze er niet zijn?

O: Zeg dat tegen Blok. Ik doe geen metafysische uitspraak maar een feitelijke uitspraak. Ik doe een uitspraak over het *im Ganzen* en ik zit daar in dus ik heb het overzicht niet. Dus het kan anders gaan lopen.

VB: Dat zou ik met je eens zijn.

O: Het feitelijke betreft de verhouding tussen het ontische en het ontologische. Nietzsche zegt: de premissen van het machinetijdperk zijn de telegraaf en de spoorwegen etc.. En dan zegt Heidegger: hoe kunnen dat nou ooit premissen zijn. Dat zijn dingen. Mijn antwoord is dan: Wat dacht je nou, dat jij niet door Hitler was beïnvloed? Of dat je niet door de Tweede Wereldoorlog bent beïnvloed? Of dat je niet door de machines, door de schrijfmachine bent beïnvloed? De *Wesenstatsachen* waar hij het aan het eind van band 4 over heeft, die zijn filosofisch van de grootste relevantie...

HvK: Feitisch... wat bedoel je daar eigenlijk mee? Eindig?

O: Dat er feiten zijn die zo fundamenteel zijn dat ze denkpatronen, *Sprache* dragen en vernietigen.

Zie Band 4 blz.177: "*Muss Europa als dieses Kap und Gehirn erst zum Land eines Abends werden, aus dem ein anderer Morgen des Weltgeschicks seinen Ausgang vorbereitet? Die Frage klingt anmassend und willkürlich. Sie hat jedoch ihren Anhalt: einmal in einer Wesenstatsache, zum anderen in einer Wesensvermutung. Die Tatsache enthält dieses: Der gegenwärtige planetrisch-interstellare Weltzustand ist in seinem unverlierbaren Wesensanfang durch und durch europäisch-abendländisch-griechisch*".

En nu kunnen we ook rustig aanvullen: 'mohammedanisch'. Dit is een feit. Het is onontkoombaar: daar in Griekenland is het begonnen; daar valt niet aan te ontkomen, hoe planetair je ook wordt. Dat is een voorbeeld van een *Wesenstatsache*.

VB: Dan zou je de Eerste Wereldoorlog ook een *Wesenstatsache* kunnen noemen.

O: Zo is het! Dat heeft Heidegger ook gezien. De *Materialschlachten des ersten Weltkrieges* waren voor Jünger het begin van de ervaring van de *Arbeiter*. Het is zwak dat hij niet erkent dat die ervaring van Jünger zijn hele denken tot op dat punt vernietigd heeft! Het verschil tussen het *Zuhandene* en het *Vorhandene* is door Jünger onmogelijk geworden. Het is een *Wesenstatsache* die tot Heidegger is doorgedrongen.

ES: Is dat zelf reductie?

O: Ja. *Geschichte* wordt opgenomen in *Geschick*. Er is alleen maar reductie; het gaat geen andere kant op. Tja, als Heidegger zegt: we moeten de plaats van een *Götterung* open houden waarbinnen een *Gott* kan verschijnen, dan vind ik dat een loze geste, ongeloofwaardig. Dit slaat overigens direct terug op mijn eigen boek *Ernüchterung des Denkens*.

VB: Het is een loze geste omdat hij het zegt, maar hij *doet* het niet.

O: Nee, je kunt er niet bij. Je bent ontstemd, je bent prosodisch dissonant, je bent zelf niet bij datgene wat je zegt.

VB: Wil het geen theoretische uitspraak zijn, dan is er sprake van een *Selbstbehauptung*, een er zelf-voor-gaan-staan. En de vraag is: kun je dat? Lukt je dat?

O: In de tijd van de *Rektoratsrede* kon er volgens mij iets, enige jaren lang, wat daarvoor en daarna nooit meer gekund heeft. Namelijk: de vraag stellen: wat betekent het dat de universiteit waar ik zit *universiteit* is en *Duits* is?

HvK: En daarna is Heidegger ingehaald door de techniek?

O: In *Was ist Metaphysik?* zegt hij: de universiteit is een organisatorisch eenheid en mist het universitaire, de eenheid van een bezinning op zichzelf, in *Einführung in die Metaphysik* zegt hij hetzelfde. En daartussen...

AF: Net noemde je de reductie een beweging. Maar nu lijkt het zo te zijn alsof je op twee manieren over reductie praat: je hebt enerzijds reducties en anderzijds de grote reductie. De reducties begrijp je in wetenschappelijke zin dus het samennemen van het complexe tot het elementaire van waaruit je alles weer kunt opbouwen. En de grote reductie heeft niet iets met de dingen te maken maar met de manier waarop de dingen verschijnen.

O: Dat is op zich ook weer een ding.

AF: Dat is nu precies mijn vraag. De grote reductie betreft de manier waarop de dingen en degene die ze behandelen elkaar tegemoet treden. Als dat een ding is dan zou de grote reductie ook een economische maatregel zijn. Als je zegt de reductie is een beweging waarin onderscheidingen overbodig worden – bijv. het onderscheid tussen leven en niet-leven – dan is het een reductiemaatregel door te zeggen: dat is allebei te begrijpen vanuit de bestaanswijze van de replicatie. Dan zegt je iets met behulp van een woord waarmee je dingen aanduidt over wat je een geschiedenis of een beweging kunt noemen. Is het dan niet zo dat je een economische term toepast op iets waarvan je tegelijkertijd zegt dat het met de dingen niets te maken heeft?

O: Neem bijv. *ratio*. Je kunt twee dingen zeggen: hé, wees eens rationeel. Het tweede is: er is een *principium rationis*. Dan zeg je iets anders. Je spreekt over ratio met een hoofdletter, het bewegende van de ratio, van rationele gedachten. Toch gebruik je hetzelfde woord. Het ontische en het ontologische kun je niet scheiden. Als je dat wel doet, dan kun je mij verwijten dan ik net zo'n domoor ben als Carnap, die zegt: je hebt interne vragen en je hebt semantische vragen. Dan krijg je onmiddellijk de vraag wat dan het verschil is tussen intern en semantisch.

AF: Je hebt het rationele als het geven van gronden en je hebt – wat Heidegger noemt – de aanspraak daartoe, de Ratio, het opvorderen op steeds maar gronden te moeten geven. Dat is wel en niet hetzelfde.

O: Dat is bij reductie precies zo.

AF: Toch snap ik dat niet. Je kunt zeggen er is een aanspraak tot eenmaking, de reductie is de beweging die neigt naar de eenmaking van denken en zijn, mens en wereld...

O: Je hebt overal reducties. Voorbeelden van reducties: het offer, het onderscheid tussen *Vorhanden* en *Zuhanden*, het onderscheid tussen een dier en een mechanisme. Al deze onderscheidingen zijn gereduceerd. Waar Heidegger in *Grundbegriffe* hoog van de toren blaast dat een dier nooit een mechanisme kan zijn, daar zegt hij in 1960 in *Die Herkunft der Kunst und die Bestimmung des Denkens*: mens – dier – machine: hetzelfde.

De andere zijde van de reductie houdt in: woorden, onderscheidingen van woorden die onze betekeniswereld uitmaken verliezen hun aantrekkingskracht op ons. Dat is niets superontologisch. Woorden zijn sporen die overal liggen; hoe huizen gebouwd zijn, de ordening, etc. ... Sommige maken een wereld uit een daarna niet meer. Dat is de andere kant van de reductie.

AF: Bepaalde onderscheidingen vallen weg; er ontstaat eenvormigheid, het enerlei. Die onderscheidingen hebben we niet meer nodig, die doen het niet meer...

O: Nee, het gaat nog heel anders. Overal is spreken. Dat doen wij. Maar dat spreken laat zich tekenen óf de tekening trekt zich terug. Het spreken is gestemd op een toon, óf de toon trekt zich terug. Maar die terugtrekking vindt *ergens anders* plaats. Dat is de andere zin van reductie. Het is niet zo dat wij er geen zin meer aan kunnen hechten. Dat wij dat niet kunnen ligt niet aan ons. De reductie in semantische zin – maar dat is helemaal fout gezegd want de semantiek is ook een ding, een sporending – is: *An- und Abkehr*. Van woorden naar jou toe en van jou weg.

AF: Mijn vraag was: als je het woord reductie alleen economisch, ecologisch of wetenschappelijk kunt begrijpen, hoe kan dat woord dan ook voor ‘de grote reductie’ gebruikt worden. Dan zou het helpen als je dat in termen van *An- und Abkehr* kunt begrijpen.

O: Maar dat staat er ook want er wordt gesproken van toon en toonloosheid.

AF: Ik zocht naar een uitleg van het woord *reducere*, het terugleiden naar. Jij zegt nu *terugtrekken*, dat is de *Abkehr*...

O: Het klinkt wat flauw maar in een vorige versie stond dat ook. *Reductus* kan in het Latijn ook betekenen: afgelegd, uit de roulatie.

AF: Ik vind dat bij dat woord reductie nogal een beslissing wordt genomen. Dat woord laat de hele geschiedenis in een bepaald licht zien.

O: In Nietzsche 1, *Der Wille zur Macht als Kunst*, daar zie je hetzelfde. Daar zegt Heidegger *Wille zur Macht* is *Dasein* dan lijkt het alsof hij *Dasein* reduceert tot *Wille zur Macht* maar hij laat eigenlijk de achterkant van de *Wille* zien, namelijk dat die is: *Entschlossenheit*, openheid. Maar in dit boek heb ik ‘welbewust’ de tijd erbuiten gelaten. Dit is een inleidend boek. De tijd komt in EF2.

AF: Dat is ook de reden dat je het niet over geschiedenis hebt?

O: Ja. Maar dat is de keus geweest om het in het volgende boek te doen. Maar je hebt gelijk als je zegt dat de kern ervan niet gezegd is.

AF: En reductie is het terugbrengen naar het enerlei. Maar dat loopt hier via omslagen. Hetzelfde is niet meer hetzelfde.

O: Ik zou moeten zeggen: wat weggereduceerd is, daarvan durf ik niet te beweren dat het weg is. Wie zegt mij dat het niet als mogelijkheid zweeft. Maar dan moet ik eerst een manier van spreken vinden ... Zo begint EF 2 ook: wat is de methodische zin van uitwijken, van afscheid? Afscheid betekent: afgescheiden zijn maar wat afgescheiden is is niet weg. Daar krijg je een heel moeilijke beweging. Bijv. mijn zuster gaat dood, ik neem afscheid en ze is er in de modus van het afscheidelijke maar tegelijkertijd is ze er niet meer want binnenkort neemt ze nog een keer afscheid - dan ben ik haar vergeten. De ontische tijd en de ontologische tijd gaan door elkaar heen lopen en vernietigen elkaar. Er gebeuren de gekste dingen. Rob van Dijk en ik moesten tegen elkaar zeggen: Heidegger kan niet tegen ontisch verval. Het beroemde voorbeeld van *Semele* bij Hölderlin laat dit zien. *Semele* wordt door de bliksem verbrand en dan zegt Heidegger: "*das ist nur als Beispiel eingelegt*". Net zo bij Trakl. Daar staat '*grüne Verwesung*'. Dat betekent gewoon dat vlees dat groen wordt, als het gaat blubberen bij een lijk. Dat kan hij niet verdragen en daar maakt hij iets anders van. Nu heb je me te pakken want dat is het onderwerp van EF2: de tijd.

HvK: Dat dat hier nu niet kan, ligt dat aan de grote reductie?

O: Ik zit eigenlijk met hetzelfde probleem als Heidegger aan het eind van deel 2 van *Sein und Zeit*. Ja, zegt hij, dan moet nu deel 3 komen. Maar dat had eigenlijk deel 1 moeten zijn. Maar als ik zo begonnen was... dat had niet gekund. Dan had ik zo raar moeten gaan praten en zulke vreemde dingen gaan zeggen, dat zou de uitgever niet gepikt hebben. Aan het eind kondig ik het wel aan.

VB: De metafysica is zelf reductief, namelijk: zuivering om tot eenheid van zijn en denken te komen. Daar zit het *re* van het reductieve in. Er wordt niet alleen afscheid van iets genomen, maar het wordt gewoonweg vernietigd.

AF: Nee. Reductie is een herschikking.

O: Precies!

AF: Wat je voorlopig even weghaalt, dat haal je weer terug. Dankzij de constructie.

O: Het wezen van het stellen is het brengen. Het lijkt zo alsof de reductie een stellen is maar uiteindelijk is het een weggebracht worden. De reductie is een scheiding waarin afscheid genomen worden van een onderscheid dat er eerst was... en nu kan niet zeggen: 'en er nu niet meer is'. Want het is geweest of het is het niet.

AF: Je moet er dus eigenlijk de nadruk op leggen dat je bij een reductie niets kwijt bent – wat iedereen altijd denkt – maar dat je bijv. bij Dennett al kunt zien: alles komt weer in volle glorie terug.

O: Toch ben je ook iets kwijt. Maar dat is heel moeilijk te zeggen. Kwijt-worden is in de reductie opgenomen. Elke vorm van kwijt-worden is kwijten, is opgenomen in de economie.

Nu zal ik moeten duidelijk maken dat er een kwijtraken is waarbij ik niks kwijt raak, waarbij ik geen verlies lijd en toch iets kwijt ben. Dat is zo duivels lastig, maar het kan hoor, en ik ga het doen ook! Alleen niet aan het begin van zo'n boek. Maar het had moeten! *Echte Filosofie* is een leerboek, voor eerstejaars, maar ze kunnen het niet. Dat is een slecht teken. Voor mij of voor hen, dat moeten we nog even afwachten.

AF: Je zegt toch dat het woord reductie afscheid is.

O: Dat afscheid speelt hier een klein beetje, maar niet echt.

AF: Als afscheid betekent dat je op een 'wegge' manier een verhouding met elkaar kunt hebben dan betekent dat al dat je met de reductie niets kwijt bent.

O: In een afscheid zit een voorbehoud. Maar het is zo lastig omdat niet weer ontisch begrijpen, en niet als potentie. Mijn zuster gaat deze week dood. Degene die doodgaat is mij voorbehouden. Dat betekent niet dat ik geloof dat die persoon op de jongste dag zal weerkeren. Dus dat voorbehoud is iets anders. Het Gestell heeft geen voorbehoud met het voorbehoud maar dat is weer geen tekort. Deze inleiding [d.w.z. EF1] is nodig om dat te kunnen gaan zeggen. In het *reductus* zit een *ductus*, een *duci*, een gevoerd worden (HvK: *Zug*).

VB: Maar het *re* duidt toch altijd op een terug: naar fundamenten, gronden...

O: Maar *re* kan ook betekenen: opnieuw.

VB: Je zegt zelf een renaissance is onmogelijk.

O: Heidegger zou zeggen: *Wiederholung* is geen herhaling. Ik kan het *re* wel degelijk anders denken.

AF: Maar geen enkele reductie is een herhaling.

O: Nee, maar al zou het toch iets repetitiefs zijn, iets wat elke keer anders is maar toch een replicatie, dan hoeft ik het toch zo niet te denken. Want een *Wiederholung* bij Heidegger is een *Widerholung* - uniek.

VB: Maar de filosofie heeft de tendens om terug te gaan naar gronden. Ik ben er nog niet van overtuigd dat het woord reductie niet aan de zoektocht naar gronden gebonden is. Je zegt wel dat het met afscheid en *An- und Abkehr* in verband gebracht moet worden, maar op een gegeven moment breng je het woord ook met transformatie in verband. Daar wordt het terugbrengen naar gronden verlaten ten gunste van de omkering, namelijk: wisselingen.

O: Het is een rationalisering. De voorgrondbetekenis is: wat overbodig is moet weg. De ratio zelf wordt gereduceerd van grond naar economie. Gronden zijn overbodig, althans wanneer grond betekent vast fundament. De ratio als economische ratio volstaat.

AF: Verhouding.

O: Ja. Overigens, dat vind je niet bij Heidegger.

AF: Toch wel het *Rechnen*?

O: Ja, maar hij ziet niet dat ratio, dat de *Satz vom Grund* in de *replicatie* is opgenomen. De replicatieve bestaanswijze heeft hij niet gezien..

AF: Is dat zo? Als hij het over de *Gegenstandlosigkeit* heeft?

O: Ja. *Bestand*. Maar dat is ontisch spreken uit de *Bremer Vorträge*.

AF: In de *Satz vom Grund* gaat het om de *Gegenstandslosigkeit* als het gaat om de *Enriegelung* van ...

O: Maar hij brengt het nóóit met de identiteit in verband! Bestand is naar zijn aard een omslag in wat hetzelfde is. Maar het blijft bij Heidegger aan de oppervlakte, het blijft ontisch. Een soort *totale Mobilmachung*. Maar dat is het niet. Het is een wending in het woord 'hetzelfde'. Wat je bij Dawkins ziet. Als Heidegger dat gezien had, dan had hij *Identität und Differenz* anders geschreven.

Daar blijkt zijn afkeer van de mechanica van het Darwinisme. Dat zie je in de Duitse romantiek. Zolang de romantiek er is, zolang zijn we anti-Darwin. Ze willen die mechanica niet. Ik vind het ongelooflijke van Heidegger dat hij op het laatst heeft gezien: het *is* allemaal mechanisch, er is niets anders.

AF: In *Die Herkunft der Kunst und die Bestimmung des Denkens* heeft hij het over de cybernetica. Dat boek van Norbert Wiener heet ook *Communication in the animal and machine* of iets dergelijks. Daar wordt ook gezegd dat het dier een machine is.

HvK: Maar *alleen* in *Die Herkunft der Kunst und die Bestimmung des Denkens*. Ik had het nodig voor mijn proefschrift en kon het helemaal nergens vinden behalve daar. Alleen daar heeft hij het over terugkoppeling. Ook in de *Zollikoner Seminare* heeft hij het daarover, met die zichzelf sturende raket, maar dat blijft heel oppervlakkig.

AF: In de colleges over Hölderlin zei jij altijd: Heidegger wordt beheerst door de wet van de thuiskomst. Ik begreep dat eigenlijk nooit.

O: Daar begint EF2 mee. Je hebt het eigenlijk al zo ongeveer geschreven!

AF: Die wet van de thuiskomst speelt in het gedicht *Heimkunft - An die Verwandten*...

O: Nou, belangrijk is vooral *Brod und Wein*, tweede versie, het slot, waar staat: "Kolonien liebt und tapfer Vergessen der Geist". Dat is door Heidegger altijd zo gelezen dat de geest zich *entäusserst*, dus weggaat van zijn huis en den vreemde in gaat en rijker beladen terugkeert. Dat is de dialectische beweging. Dat is bij Heidegger niet zo in zoverre als hij zegt dat *Heimkehr* nooit thuiskomt. Waarom? Omdat het *Heim* onbewoonbaar is.

Toch is er bij Heidegger een *Gesetz der Heimkehr* want hij zegt: wat wij niet kunnen is *heimkehren*. We zijn *heimatlos*, niet doordat we geen *Heimat* hebben, maar omdat we geen *Heimkehr* hebben en *Heimkehr* is de toewending naar het onbewoonbare – de bodem of grond.

Dan moet ik zeggen: het spijt me, maar er is bij Holderlin iets heel anders aan de hand en dat is het *Gesetz der strengen Mittelbarkeit*. Dat betekent: er is nooit sprake van *Heimkehr*. Er is alleen maar sprake van zwerven om iets heen.

Het *Gesetz der Heimkehr* is een contaminatie van de ontische tijd met de ontologische. Heidegger heeft als enige de ontologische tijd gezien: *nu* is datgene wat er niet is *toch wel*, in de modus van het *Gewesene*. Alleen moet je nou niet gaan zeggen: en dus gaat het nog een keer komen. Dat is een vermenging!

HvK: Maar zo heb jij het toch altijd gezegd?! Bijv.: ‘Plato moet nog komen’.

O: Dan neem ik dat bij deze terug. Het moet zijn: Plato is altijd komend. Het is geen ontische voorspelling.

HvK: Anders wordt het net zoiets als: morgen komt Jezus.

O: Precies.

AF Als hij het heeft over de nabijheid aan de *Quelle*, in dat stuk over de *Scheu* wordt duidelijk dat het niet gaat om een thuiskomst. Het nabij-zijn is er alleen in het weg-zijn ervan.

O: Zo is het. *Die Nähe des Unzugangbaren*: de nabijheid van datgene wat juist omdat het alleen maar nabij kan zijn ongenaakbaar is.

AF: Je hoeft niet te spreken van *Heimkunft*. Je kunt de zaak ook omdraaien, dan heb je dezelfde verhouding. Dan heb je het niet over *Heimweh* maar over afscheid. Dan draai je het om. Het afscheid is ook een verhouding tot de bron.

O: Tuurlijk! En daar heb ik geen *Heimkunft* bij nodig!

AF: Je kunt heimwee hebben en je kunt afscheid nemen. Het is dezelfde verhouding....

O: Maar als ik jou nou zeg: ik kan afscheid nemen zonder dat ik *Heim* wil komen.

AF: Het afscheid blijft betrokken op datgene waarvan je afscheid neemt.

O: Maar niet met de bedoeling om dat weer terug te krijgen. Dus het is geen *Heim*. Het hele woord *Heimkunft* moet ik reduceren. Dat is precies wat Hölderlin zegt. Dus Heidegger gaat langs Hölderlin heen.

AF: Maar zijn stuk heet wel: *Heimkunft - An die Verwandten*.

O: Volgens Heidegger is Hölderlins dichten: *Sorge um Heimkunft*. *No way!* Het is de zorg om weg te blijven, zorg om afscheid te blijven nemen.

Het slot van *Brod und Wein* laat dat zien. Allemann heeft dat aangetoond: het woord *Geist* betekent daar *daimoon*. Het gaat over Dionysus. Dus ‘tapfer Vergessen....’ etc. betekent: Dionysus wendt zich tot de aarde en vergeet daarin zichzelf. Dat heeft met *Weltgeist* niets te maken.

HvK: Ik heb een vraag over een *move* die jij [O.] altijd maakt. Zie EF blz.277. De truc die Oudemans uithaalt is de volgende. Er is indifferentie. Maar dat is niet alleen maar 'onverschilligheid'. Het zou zo kunnen zijn dat er iets is dat zo groot(s) is dat het zich om mij niet bekommert. Is dat niet elpistisch, door hoop ingegeven? Waarom lees je indifferentie als: iets laat zich aan mij niets gelegen liggen?

O: Omdat ik kan spreken. Dat is een factum.

HvK: De taal. Daar doe je altijd heel geheimzinnig over. Dat die zo oud is en over mij heen en achter mij langs reikt. Maar: bijna alles wat er om mij heen is, is veel ouder dan ik en reikt ver over mij heen. Als je de taal reductionistisch bekijkt is het: gestolde interactie tussen de mens en de wereld. Dat geldt voor meer dingen.

O: Ja, deze steentjes en hoe die gevoegd zijn, dat is taal. Die voeg is monumentaal.

HvK: Alles wat er is is ouder dan ik, is ook oriënterend en identiteitsstichtend. Waarom neemt de taal dan zo'n bijzondere plaats in, vergeleken met de bouw van huizen?

O: De bouw van huizen is ook taal. Een huis is één groot sporenparadijs. Wat er is laat sporen na en voor zover die sporen zodanig blijven liggen dat ze mij kunnen bespringen zijn ze taal. Maar: de taal wordt filosofisch van belang op het moment dat behalve de sporen springcapaciteit hebben ze daarbinnen en tegelijkertijd het vermogen hebben om een tijdruimte te openen. Heel eenvoudig: het bekende je oriënteren op de hemelstreken. De zon gaat op. Dat is een teken. Maar tegelijkertijd met dat die zon opgaat opent zich de windroos. Waar hij opkomt is het oosten dus je weet dan ook tegelijkertijd: westen, noorden, zuiden. Het spoor heeft het vermogen een tijdruimte te openen.

HvK: Dus niet alle sporen zijn relevant. Alleen die sporen die openen.

O: Ja, die een wereld van betekenis openen. Maar dat zijn er veel. Ook een voeg kan een aanwijzing zijn naar de wereld. Want je kunt aan een voeg zien: die is geweest. Daar kan ik gewezenheid aan aflezen. Het is het ongekende vermogen van de sporen die er liggen.

ES: Vermogen?

O: Ze zijn dimensionaal, dimensionerend.

ES: Maar dat openende karakter heeft toch niets met potentie te maken?

O: Nee.

HvK: Hoe kom je dan van indifferentie naar: iets dat zich om mij niet bekommert? Bepaalde onderscheidingen hebben zich teruggetrokken. Maar dat wil toch niet zeggen dat er iets is dat zich aan mij niets gelegen laat liggen?

O: De reductie is dat het ongeloofwaardig is om te denken dat er bekommernis is.

VB: Maar je zegt: de woorden kunnen van betekenis veranderen zonder dat ik daar invloed op heb. Dus kun je zeggen: woorden zijn zodanig dat ze zich niet bekommeren om mijn inspanningen en toch kunnen veranderen.

HvK: Maar zoveel verandert zonder mijn inspanningen.

VB: Maar als de zon opkomt kun je de gedachte hebben: wat fijn dat hij mij beschijnt.

HvK: Maar voor hem doet het er niet toe.

...

HvK: Waarin verschilt de verplaatsing van jou van de verplaatsing van Plato? Je zegt zelf: ze lijken op elkaar maar ze zijn niet het zelfde. [Zie EF blz.284: “Tussen taal en mensentaal gaapt een kloof. Het is mogelijk deze kloof niet meteen te dichten, maar er nadenkend bij stil te staan. Dat vergt een heel andere ommekeer met betrekking tot mijn identiteit dan de Platoonse – en toch dezelfde”].

O: Ja. Hij gaat naar differentie, ik ga naar indifferentie. Dat is het aardige van de grotgelijkenis. Die mensen zijn *geen* gevangenen. Alleen doordat er dwang wordt uitgeoefend om zich los te maken *worden* ze gevangenen. Ze willen helemaal niet uit die grot. Dat komt omdat ze in een gelukzalige indifferentie zitten, als een koe aan de *Pflock des Augenblicks*. Heerlijk! En dan komt er een of andere lul en die zegt: ‘er is meer’ terwijl daar geen enkele behoefte aan is!

HvK: Dus je zegt: de gang van Plato is die van indifferentie naar differentie?

O: Ja, dat is het begin van de bestaanswijze van de metafysica.

HvK: En jij gaat van differentie naar indifferentie?

O: Ja, en de naam daarvoor is: grote reductie.

HvK: Dus het is een tegengestelde beweging?

O: Ja.

VB: Dat kan toch niet? Want dat zou betekenen dat je in dezelfde zucht tot de eenheid van zijn en denken blijft, terwijl je toch zegt: ik wil me bekommeren om de identiteit en het geheel zonder aan die zucht ten prooi te vallen.

O: Indifferentie is: in-*differentie*, dus hij geeft te denken. Het is een afronding. Maar dan kun je zeggen – dat hoor ik ook vaak - : die mogelijkheid van denken *is* er toch niet? En zo is het Die is er alleen maar als *jij* het probeert. En als het vervolgens ook nog lukt.

HvK: De beweging in jouw boek is die niet van een afscheid van de techniek naar de tekening ervan?

O: Ja, naar de techniek zélf. Niet iets daar buiten. Het is de techniek. En niet. Het is namelijk de techniek áls techniek.

VB: Dit is dus de beweging die jij altijd maakt en die je in andere stukken ook vindt.

O: Ja! Van vroeg tot laat!

VB: Dan heb je dat op een gegeven moment gezegd en dat ben je toch klaar? In *The Man of the Crowd* hebben we dat kunnen lezen: informatisering, afronding...

O: De taal in dat stuk is niet goed. Het is prosodisch dissonant.

HvK: Dat vind ik wel erg gemakkelijk gezegd. Hebben we ons halve leven opgeofferd om dat stuk te begrijpen en dan wordt het even van tafel geveegd! En *Ernüchterung* is ook niet goed...

O: Dit laatste boek[EF1] is erg goed tot het volgende. Het is altijd *de übernächtse Generation der Bücher*. Wat ik leer is dat de toon verstrakt. En dat ik minder lul. Dat de toon beter voegt bij de reductie. De toon van dit boek is anders dan wat je van mij kent. Meer afgebeten, meer geconcentreerd. Tussen de stukken zitten bepaalde hiaten, ze voegen niet goed in elkaar.

AF: Het is niet systematisch.

O: Precies. Dus hoop ik dat er een zekere prosodie in zit. Dat je van het een naar het ander springt. Je weet eigenlijk niet precies hoe dat gaat. Je merkt: er zitten overgangen in die ik niet kan volgen.

HvK: Kun je niet zeggen dat de beweging van Plato transcendentiaal is en die van Oudemans lateraal?

O: Mijn beweging is implosief, ineenstortend.

HvK: Plato is uit op de harmonisering van denken en wereld en jij niet?

O: Het gaat niet om de implosie maar om het ALS ervan. Dat hopelijk vrij komt op het moment dat de cirkel rond is, dat je niet meer op nieuwe gedachten kunt komen.

HvK: De afronding?

O: Ja, bij Heidegger heet dat: *Vollendung*. Dat betekent alleen maar: ik ga zó van het een naar het ander dat duidelijk wordt dat ik in een cirkel ga. Hé, dat is een cirkel! Mensen die niet wijs zijn denken dat het *Ende* van *Vollendung* eschatologisch of apocalyptisch is.

VB: Het is de einder.

O: Juist.

AF: Waarom heb je niet voor 'voleinding' gekozen?

O: Voleinding vind ik een vies woord.

AF: Maar daar zit het woord 'einde' in.

O: In 'afronding' zit het ronde, het circulaire in. Voltooing is ook mooi.

HvK: Misschien een quasi spitsvondige vraag... Periander zegt: heb zorg om het geheel, *meleta to pan*. Moet je niet zeggen: als iemand met een imperatief oproept om zorg voor iets te hebben, dan is die zorg er dus niet.

O: [zwijgt lange tijd].

HvK: Goed, daar kunnen we dus blijkbaar niets mee. Dan heb ik nog een vraag. Jij zegt: filosofie is heden ten dage óf wetenschap, óf Jomanda-geleuter. Nu zou iemand – een beetje Oom Herman-achtig – kunnen zeggen: het is een *false dilemma* wat jij daar schetst. Je zegt: de filosoof heeft geen botaniseertrommel, maar die heeft hij wel, namelijk de logica. De logica is niet empirisch maar ook geen Jomanda-geleuter en je kunt er wel mee opereren als filosoof.

O: We hebben toch lak aan de logica? $A = A$ kon toch niet? Hoe kan die logica eigenlijk nog bestaan? Hegel heeft het al gezegd: als ik zeg $A = A$ dan is het tweede tegengesteld aan het eerste. Dat is een contradictie. Logica is een basalten overblijfsel in het tijdperk van de vermenigvuldiging.

VB: Het verwarrende is dat je zegt dat door de reductie de filosofie overbodig geworden is, terwijl je ook kunt zeggen: de reductie is zelf filosofisch.

O: Je kunt zeggen: de ondergang van de metafysica ligt in haar begin besloten.

VB: De reductie is het in elkaar ingebouwd raken van zijn en denken. Dus moet je zeggen: het *pathos* van de filosofie is hetzelfde *pathos* als dat van de reductie.

O: Daar heb ik ook geen filosofie bij nodig want wetenschap volstaat.

ES: Daarmee is de *adaequatio* tot in het extreme vermeerderd.

O: Nee. Want op het moment dat ik zeg dat er een indifferentie is en een *Nähe des Unzugangbaren* houdt het met de *adaequatio* op.

Jullie hebben de Hölderlincolleges nooit gevolgd. Daar ligt de kern, in het gedicht dat zegt dat de stromen hun eigen weg gaan. Zij gaan hun baan en ik ga parallel. En als we in elkaar ingebouwd raken, is het mis.

Bij Hölderlin vind je de gedachte dat er *göttliche Untreue* nodig is: je moet ontrouw zijn. Het grootste gevaar is dat je wordt meegesleept in het zog van waar je van houdt. Dat is in zijn ogen het gevaar van de Christus-figuur: die roept op om je er mee te vereenzelvigen en op dat moment ben je niet nuchter meer, dan ben je dronken en ga je kapot. Dus alles bij Hölderlin is: verraad, ontrouw, wegwezen, afscheid, afdanken, dank, in de nabijheid blijven en er altijd maar voor uitwijken, wegwezen als het te dicht op je huid komt te zitten. Dat heeft niet alleen filosofisch maar ook in je leven een grote betekenis, omdat wij allen voortdurend *adaequatio* zoeken.. Je wilt *hebben, bezitten, uitruilen*. De geest van de wraak, de economie - is altijd gericht op: gelijkmaking.

Je kunt van Hölderlin leren dat het anders ligt. Dan kom je in één groot gevecht met je eigen tendens tot vereniging.

Zoals jullie het met de filosofie doen, zo moet het gaan: niet als een gek op het verlangde inzicht afgaan, dat dag in dag uit maar proberen, maar rustig wat anders doen, en tegelijkertijd in een tweede spoor met de filosofie zitten. En waarschijnlijk, als Hölderlin gelijk heeft, komt als je les gaat geven aan die rare knakkers, van tijd tot tijd het filosofische wel om de hoek kijken, in de pauze. Maar als je de hele dag er maar ingespannen mee bezig bent om het inzicht te bereiken dan weet ik wel zeker dat het niet komt.

AF: Maar je wordt meegezogen. Als je het druk hebt kun je gewoon niet filosoferen.

O: Het is soms zo dat als je je ontspant het punt waarover je de hele tijd zat te *grübeln* ineens als vanzelf komt. Dat is niet verbazingwekkend als de taal monologisch is.

VB: Waarom noem je wat je doet niet toch gewoon ‘een andere taal’?

O: Omdat er geen andere taal is. Er is alleen maar deze taal. Dat is een factum. We hebben geen andere woorden.

VB: De vraag is wat je bedoelt met ‘andere’. Als je bedoelt ‘andere’ in de zin van alternatief dan is hij er niet, maar als je zegt andere in zin van ‘zorg om identiteit’, ‘zorg om de woorden’...

O: Je kunt niet buiten de woorden *logos* en *ratio*. Daar zul je het bij moeten houden. Die woorden maken onze betekeniswereld uit.

VB: Maar wat bedoel jij dan met ‘andere’ als je zegt: ‘er is geen andere taal’? Je zegt toch tegelijkertijd dat er een andere manier van denken moet zijn?

O: Maar die andere manier van denken is: het je bezighouden met de aanzegging van het woord *ratio* of het woord *logos* *zélf*.

VB: Maar dat is toch een andere taal?

O: Nee, dat is dezelfde taal.

VB: Maar waarom zou ik dat niet een andere taal mogen noemen?

O: Omdat het wezenlijk is dat je dat woord zelf hebt en niet het woord ‘knurft’.

VB: Maar je zegt toch: ‘een tweede toon’?

O: Ja, maar er is geen verschil tussen woord en betekenis. De ‘*Wortlaut*’ is noodzakelijk. Er is geen woordeloze betekenis. Anders zit je in de metafysica van de bovenzintuiglijke betekenis en het zintuiglijke woordomhulsel. Denken betekent altijd: ik zal bij de woorden moeten blijven die er zijn. Daarbinnen kun je kijken. Daarbinnen gebeuren zulke rare dingen dat er ook mogelijkheden zijn om na te denken.

VB: Je bent dus gebonden aan dezelfde taal, dezelfde woorden. Maar wat ik niet goed begrijp is dat ik zou denken dat de methode een andere zou moeten zijn dan die van de reductie. Want je zegt zelf: echte filosofie gaat niet om een andere taal dan die van de technologie. Dat begrijp ik niet.

O: In *Was heißt Denken?* staat waar het Heidegger om gaat: *Das Wesen des Vorstellens zu seiner Sprache zu bringen*. Dat is het. Je kunt niet buiten het voorstellen, maar het voorstellen heeft een wezen.. Wezen is: een woord dat omgeeft en articuleert. Dat houdt het in: het *woord* voorstellen tot zijn eigen taal te brengen. Dat wil zeggen: zien dat in het voorstellen een over en weer zit, tussen wat wij stellen noemen en de manier waarop wij gesteld worden. In het hiaat daartussen zit – misschien – de mogelijkheid om na te denken. Maar zodra ik ga zeggen: ik moet het voorstellende denken verlaten en ik moet mij gaan bezinnen – wat je uit Heidegger zou kunnen halen als je hem slecht leest – dan kun je ‘t ‘vergett’n’. Dan zit je in de ijle ruimte waar niks te halen valt. Er is niks anders dan voorstellen. Dan kun je zeggen: dat is een boude opmerking – *bold* en *boud* is hetzelfde, dan zeg ik: nou, kom maar op! Alles wat er tot nu toe is – muziek, zang en dans, het *North Sea Jazz*-festival, Malevich – dat is allemaal voorstellend geleuter. Ik ga naar het museum toe en wat zie ik? Voorstellingen! Ik ga naar het kerkje van Leermens – en je ziet het meteen: dat kerkje is metafysisch. Je leeft op de aarde en dat kerkje brengt jou omhoog, in een bepaalde stilte. Dat is de stilte van het bovenzinnelijke die op jou neerdaalt. Zo is zo’n kerk gebouwd. Dat is de taal van die kerk.

VB: Volgens mij maak je het je een beetje te gemakkelijk. Want je zegt: buiten de voorstelling is er niks...

O: Buiten het *woord* van het voorstellen...!

VB: Maar je kunt je niet voorstellend met een voorstelling bezig houden.

O: Nee, maar je kunt ook niet buiten het voorstellen gaan. Voor – streep – stellen. Je moet elke keer terug tegen je tendens in om te transcenderen ten opzichte van datgene waar je bij moet blijven. Je moet bij het voorstellen blijven. Zodra je zegt: ik ga weg van het voorstellen om mij er op te bezinnen, dan is het hopeloos.

VB: Het enige wat ik niet goed begrijp is waarom je niet zou kunnen zeggen dat de beweging van het kopje naar de ruimte, of van de eenvormigheid naar de woorden zelf geen reductieve beweging is in de zin waarop de eenheid van zijn en denken wordt bewerkstelligd.

O: Dat heb ik je gezegd. In het woord *voorstellen* zelf zit het over en weer tussen wat jou stelt in de zin van *Herausforderung* en jouw antwoord er op. En alleen daar kan ik de toon of de toonloosheid vernemen van de *Herausforderung*. Zo zie ik het in concreto ook gebeuren. Maar als je het ergens anders gaat zoeken, geef ik je geen schijn van kans.

HvK: Dit heeft te maken met de andere betekenis van reductie, waar Aucke het over had. Je zegt buiten het woord reductie is er niets. Dus jouw manier van denken is reductief. Alleen: in een andere zin, namelijk: *afgelegen*.

O: Ja. Hetzelfde woord reductie heeft in zijn *Selbigkeit* een tegenstrijdigheid. Maar zodra ik zeg: ik ga een ander woord nemen, dan krijg ik een probleem. Of als ik zeg: ik neem het zelfde woord maar dan anders, dan krijg ik ook een probleem.

HvK: Maar dat doe je toch, met dat *re-ductus*?

O: Ja, maar dat zit dan toch in het woord zelf. Ik kan daar geen onderscheiding maken in de zin van: dit is het *genus proximum* en dat is de *differentia specifica*. Het is een over en weer binnen hetzelfde woord, waarbij het een blijft én het ander, en botst. Wat is dat toch bij

Heidegger, dat hij zegt: je moet niet vluchten, je moet bij het zelfde blijven, steeds maar het zelfde zeggen. Waarom eigenlijk?

VB: Als je de uitspraak hebt: er is verschil tussen ‘werkelijk’ en ‘voorbehouden mogelijkheid’ dan is dat reductief gezien gelul. Maar als je zo’n onderscheid maakt, tussen werkelijkheid en voorbehoud...

O: Maar dat onderscheid *maak* ik niet! Ik zou zeggen: het werkelijke is zelf als woord voorbehoud.

VB: Maar je zegt - en ik citeer (blz.16): de woorden betreffen het steeds voorbehouden mogelijke binnen het werkelijke.

O: Ja, maar let op: er staat dat het er BINNEN is, er is dus *niet* een onderscheid.

VB: Maar het voorbehoud is datgene wat niet alleen niet werkelijk is maar ook nooit werkelijk zal worden, want het is geen potentie.

O: Maar dat zit in het *woord* werkelijk zelf.

VB: Het gaat mij om de manier waarop het denken verloopt. Is dat zelf reductief? Jij zegt: “ja”, maar ik zeg: dat lijkt me stug want reductief gezien kan ik geen onderscheid ervaren tussen voorbehouden en werkelijk.

O: Dat komt doordat je de rijkdom van het woord reductie nu niet tot je toelaat.

VB: Daarom zei ik ook: je kunt dat alleen maar zeggen – dat je denken reductief is – als je die andere betekenis van reductie neemt.

O: Er is niet een *anders* dat buiten *hetzelfde* ligt. Daarom krijgen we steeds een clash. Jij wilt steeds naar iets anders, een ander woord. Ik zeg nee: omdat binnen woorden hetzelfde tegelijk anders wordt, steeds weer, hoef ik nooit te zeggen: hetzelfde *en* het andere. Dat is het verschil. Ik zal zeggen: hetzelfde omgeeft iedere mogelijkheid van anders zijn. Dat is alweer slecht gezegd; het is zelf doortrokken en doorkliefd van het andere. Omdat het zelfde de *Auseinandersetzung* in zichzelf IS.

VB: Ja.

O: Je bent nog een beetje slordig met de woorden *hetzelfde* en *anders*. Je moet het andere niet buiten hetzelfde plaatsen. Dan zijn we het eens.

VB: Er staat wel wat meer op het spel. Derrida zou zeggen: buiten de reductie, buiten het propositionele spreken is er niks. Dus het enige wat ik kan doen is proposities uiten. Maar als ik dit boek [EF] lees dan merk ik dat hier de pretentie toch iets anders is. Namelijk: om niet in proposities te spreken maar om een andere manier van spreken te zoeken die tegelijkertijd niet een alternatief is.

O: Propositie is: voorstellen. En het kan er alleen maar om gaan *das Wesen des Vorstellens zu seiner Sprache zu bringen*.

HvK: Het gaat nu dus heel precies om hoe je het zegt. Vroeger zeiden we nog: je hebt een propositionele manier van spreken en wij zoeken een *andere* manier van spreken: de *formale Anzeige*.

O: En dat is heel slordig gezegd door mij. Wat dat betreft ben ik wel verstrakt. Dat is de beproeving: dat je voortdurend tegen jezelf in gaat, tegen je neiging om het nadenken ergens anders te zoeken. Die neiging is onweerstaanbaar.

HvK: Het onderscheid propositioneel spreken en *formal anzeigend* spreken gaat niet.

O: Nee, het strookt niet met wat *Selbigkeit* is. Dat komt omdat wij *Selbigkeit* altijd lezen als een identiteit die niet veranderlijk, doortrokken, verborgen, strijdig etc. is.

HvK: Dat betekent dat er heel veel dingen van vroeger uit de colleges anders gezegd moeten worden.

O: Ja, dat is dan de grote beproeving. Ik wist toen gewoon nog niet dat in de replicatieve bestaanswijze hetzelfde in zichzelf een nietigheid en strijdigheid is. Ik heb van Dawkins veel geleerd. $A = A$ kun je alleen zeggen omdat A een replicant is. En zeggen: “A A A A” – wat ik ook wel eens op college gezegd heb – heeft ook geen zin, want op dat moment is het al een A en geen B.

HvK: Maar ‘een stap terug doen’ zoals we vroeger zeiden, kan dan ook niet meer.

O: Jawel als je maar zegt: het is een stap terug binnen de constellatie van aanzeggen en antwoorden. Een *Schritt zurück* is eigenlijk slecht gezegd. Het is een stap terzijde. Doordat je je afwendt kan blijken dat je van elders al bent aangezegd of opgejut.

VB: Je zegt dus eigenlijk: zolang je blijft denken dat er een andere taal is, heb je het andere in het zelfde niet begrepen.

O: Ja, zo is het. En zit je eigenlijk nog onder de macht van het *principium identitatis* en het *principium contradictionis* – wat ‘het metafysische’ is. Het *principium identitatis* houdt in: de eenheid van zijn en denken. Maar het oproepen tot differentie – zoals je bij Nietzsche ziet: “Jongens, we gaan lekker *niet* samen vallen”- gaat ook niet lukken omdat je dan de *Selbigkeit* over boord gooit. Dan krijg je dat postmoderne: zoveel zinnen, zoveel perspectieven..

HvK – citeert de achterzijde van het boek - : “Dit boek bereidt een andere manier van denken voor”.

O: Dat is slecht gezegd. Het enige wat ik hierop kan zeggen is: een andere MANIER van HETZELFDE filosofische nadenken. Want het verschil zit alleen maar in toon of modus.

VB: Of een gegeven moment vraag jij je af: heeft niet elke reductie iets gulzigs? Als elke reductie iets gulzigs heeft dan loopt je eigen onderneming om bij het zelfde te blijven dood. Want dan ben je zelf ook gulzig. Dan zeg je namelijk: dat is de gulzigheid die intrinsiek aan elke reductie hangt.

O: Ik verzet mij tegen de gulzigheid van mijn eigen reductie.

VB: Je vindt je eigen reductie dus ook gulzig?

O: Ja. Je wilt toch één? Je wilt toch dood? Je hebt toch een doodswil? Je wilt het eind van het vermaak. Je weet donders goed: als ik wat ik wil hebben ook heb dan is het er niet meer en toch zoek je het.

VB: Ik beluister het zo dat je zegt: er zit een transformatie in de betekenis van het woord reductie zoals je dat in dit boek bezigt en tegelijkertijd vraag je je af of niet aan elke betekenis een gulzig moment zit. Dan moet je ook zeggen dat dit boek geen echte filosofie kan zijn want je zult altijd door de zucht tot eenheid worden gedreven.

O: Natuurlijk! Het enige is dan: probeer nou tegen jezelf te zijn, probeer de verdeelde mens te zijn. En dat kan! Want je ben je bent én een vehikel, én een quasi-replicant én een *Ganzheits*-ziener.